

A részvétel tanulása: Az MST tapasztalata Brazíliában

Az MST (Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra: Földnélküli Falusi Dolgozók Mozgalma) egyike a leginkább harcra kész társadalmi mozgalmaknak a jelenkori Latin-Amerikában. A brazíliai katonai diktatúra idején született, 1979-ben, nevezetesen az első földfoglalással Encruzilhada Natalinóban, Rio Grande do Sul államban. Eleinte, a diktatúrát követő úgynevezett „redemokratizálódás” napjaiban, egyházi szervezetek támogatását élvezte, amilyen a „józan gondolkodású” (magyarán: begyöpösödött fejű, maradi módon konzervatív) parasztok vallási közösségei s a Vidéki Lelkipásztori Bizottság (CTP), valamint egyebek mellett a CÚT (Central Única dos Trabalhadores: Egységes Munkásközpont [szakszervezeti szövetség]) és a PT (Partido dos Trabalhadores: Munkáspárt). Így terjedt el országszerte, mihelyt a földreform immár elodázhatatlanul a politika napirendjére került.¹

Az MST befolyásos szervezetté vált, több ezer aktivistával, akik forradalmi szenvedéllyel harcolnak az agrárreformért. Szolidaritás, társadalmi igazságosság és autonómia: ezek az alapvető etikai értékeik. Az együttműködés többféle típusa jellemző az MST földreformmegoldásaira. Vezetőik interjúkat adnak a médiának, tárgyalásokat folytatnak a kormánnyal. A mozgalom havi folyóiratot alapított eszméi terjesztésére, oktatási rendszert hozott létre a „munka-és-tanulás” módszertanára alapozva, intenzív politikai-ideológiai továbbképző tanfolyamot indított a radikális elméletekkel ismerkedő tanulócsoporthoz. Némelyik ilyen csoport tagjai a termelőeszközök társadalmi – nem pedig magán- – tulajdonlása újszerű eszméjének tudatosításáig jutottak el.

Az MST tapasztalata fölvet egy alapvető kérdést a társadalmi közbeszédben, s a következőkben ezzel kívánunk foglalkozni: mi az a részvétel? A részvétel lehet társadalmi gyakorlat, pedagógiai módszer és/vagy politikai cselekvés is. Az MST földnélküli férfiai, női, ifjai és gyerekei számára a tanulási folyamat az *acampamentos*-ban (a földfoglalást megelőző táborozásban) töltött munka és élet kollektív módjával kezdődik; meggyökeresedik a tömeges és folyamatos földfoglalásokkal és letelepülésekkel; fölerősödik az MST iskoláiban kifejlesztett és véghezvitt oktatási tevékenységekben; és tovább terjeszkedik egy alternatív, az egész brazil társadalom számára szóló javaslat, avagy „projektum”

közös megkonstruálása során. Kítűzött céloom itt az MST részvételi gyakorlatának vizsgálata, figyelemmel a fönti négy elemre, amely egységes egészet alkot.

Agrárreform: ellentmondásos folyamat

A mezőgazdaság megreformálása nem szükségképpen radikális. A Kennedy-kormányzat és a Szövetség a Haladásért időszakában számos latin-amerikai kormányra nyomást gyakorolt az Egyesült Államok, hogy mezőgazdasági reformprogramokat hajtsanak végre a „pacifikálási” terv részeként, s így vegyék elejét annak, hogy népi támogatásra számíthatson egy-egy fegyveres lázadás.

Brazíliában az 1960-as évek elején félelemmel töltötte el a földbirtokosokat egy erős mozgalom, amelyet az agrárreform érdekében vezettek a Ligas Camponesas (Parasztszövetségek) és a CONTAG (Confederação Nacional de Trabalhadores na Agricultura: Mezőgazdasági Dolgozók Országos Szövetsége). João Goulart elnöksége alatt (1962–1964) a népi mozgalom a demokratizálódás és a társadalmi szerkezet módosításának kulcsaként tekintett a mezőgazdasági reformra. Ez volt az egyik tényező, amely az 1964-es katonai puccshoz és a népi szervezkedések rá következő brutális elfojtásához vezetett. A diktatúra éveit (1964–1985) mindvégig olyan nemzetbiztonsági kérdésnek tekintették az agrárreformot, amely stratégiai jelentőségű a tőkés fejlődés és iparosítás számára. Az állami politika eszközeként használták arra is, hogy korlátozzák az osztályharcot a vidéki térségekben, s konzervatív kiscgazdákká (farmerekké) változtassák át a potenciálisan forradalmi parasztokat. De a sokkal inkább forradalmi szerkezeti változtatásokhoz is elengedhetetlen volt a mezőgazdaság átalakítása.

Az agrárreform tehát leginkább a termelés és a hatalmi viszonyok átalakításának olyan, ellentmondásos folyamataként jellemezhető, amely megfogalmazásában és végrehajtásának módjában a politikai erőviszonyoktól és az osztályharc adott menetétől függ (Martins, 1994). Az MST és más brazil mozgalmak értelmezésében ez a fogalom fölérősíti a kapcsolatot a gazdasági, kulturális, politikai és ideológiai föltételek között, szemben a földreformnak olyan, egyébként uralkodó fölfogásával, amelyik pusztán gazdasági vagy szociálpolitikai, netán egyszerűen csak ideológiai kérdést lát benne.

A hivatalos mezőgazdasági reformok célja az volt, hogy tőkés kiscgazdák osztályát hozzák létre a vidéki, falusi, mezei tulajdonszerzés előmozdításával; ezek a reformok gyakran egybeestek a vidéken élő népesség zömének erőteljes proletarizálódásával (termelőeszközeik vagy földjeik elvesztésével). Ez a kirívó ellentmondás segít megmagyarázni, miért is nem lehet eleve konzervatívnak vagy forradalminak címkézni az agrárreformot; eszköz ez, amelynél a különbséget az okozza, hogy kinek a

kezében van, ki ellenőrzi. A valóság bonyolult, s arra készítet bennünket, hogy az agrárreformot való világbeli folyamatként elemezzük, ahol társadalmi osztályok harcolnak egy ellentmondásos folyamat irányításáért. E folyamat jellege a jelenkori Brazíliában annak az új javaslatnak az összefüggéseiből rajzolódik ki, amelyik ezer meg ezer *acompados* (földfoglalás alkalmára váró, ideiglenes táborokban élő családok) és *teledes* (akik már földhöz jutottak) keze nyomán és elméjében születik meg, s ez antagonisztikusan ellentmond a mezőgazdasággal kapcsolatos uralkodó elképzelésnek.

A politikai-ideológiai polarizálódás az MST és a vagyonos földbirtokosok fő szervezete, az UDR (União Democrática Ruralista: a Vidék Demokratikus Uniója) között – kiváltképp az első Nemzeti Földreform Tervezet kidolgozása (1985) s az Alkotmányozó Gyűlés (1988) idején – két különböző földreformmodell kimunkálásához vezetett Brazíliában.² Ezek ellentéte a tőke és a munka szembenállását tükrözi. Központi kérdések közé tartoznak a termelőeszközök tulajdonára (egyéni vagy kollektív) s a javak elosztási folyamatára (magántőke fölhalmozása vagy társadalmi tőkefölhalmozás) vonatkozó döntések.

Az UDR indítványa az egyéni érdekeket és magántulajdont védelmezi, s fölfogása szerint, amennyiben a burzsoázia elfogad bizonyos újraelosztást, az csakis a földnek számszámra, egyéni egységekre történő fölparcellázásaként mehetne végbe. A „magánelsajátítás modellje” ez, hasonló a klasszikus kapitalista mezőgazdasági újraelosztáshoz, amelyik a mezőgazdaság modernizálását az agrárium profittermelő üzemeltetése, az „agrárbiznisz” irányítása alatt mozdítja elő. Az 1970-es években – a katonai diktatúra alatt korlátozottan – ilyen földreformot hajtottak végre a telepítési tervek kivitelezése révén, amikor is az ún. *colono* vagy *parceleiro* (telepes vagy parcellás paraszt) egyéni jogcímet „nyert” tulajdonszerzésre, s tulajdonának haszonélvezőjeként jogosult lett hitelért és műszaki segítyezésért folyamodni. Minthogy minden egyes kedvezményezett család elszigetelt helyzetben volt a többtől az egyéni parcellára nyert egyedi jogosultsága folytán, s arra vonatkozó döntéseit, hogy mit és miként termeljen, vagy kinek és mikor adja el termését a kormányzati intézmények és az agrárpolitika kényszerítették rá, ennek az ügynevezett reformnak az előnyeit a mindezekből hasznot húzó hegemónikus agráripari szektor élvezte. Az uralkodó osztályok különböző rétegei által elfogadott agrárreform tipikus paradigmája ez.

Másfelől viszont az MST rugalmasabb „társadalmi kisajátítási modellje” a telepesek közti szövetkezeti együttműködésen és a földkisajátítás és -hasznosítás alternatíváit mintáin alapszik. A döntéshozás strukturái szerint változatos formákat ölthetnek a települések berendezkedései, kezdve a családi alapú egyéni gazdálkodástól egészen a kollektív munkavégzésig, attól függően, hogy milyen a telepesek háttere, mi határozza meg törekvéseiket, milyen a megművelt talaj minősége, milyen növényfajtákat termesztenek, milyen a helyi piac szerkezete, és milyen egyéb tényezők

játszanak még közre. Például, lehet a tulajdon egyéni, de emellett végezhetik kollektíven a termelőmunkát; vagy folyhat a termelőmunka egyénileg a föld egyik részén, miközben a másikon kollektíven; vagy az egész tulajdon lehet kollektív. Mindezekről függetlenül, a családok maguk művelik meg a föld egy részét, maguk teremtik elő a saját szükségleteiket.

A vidéki földbirtokosok ellenzik a birtoklás, termelés és munkavégzés szövetkezeti formáinak létrejöttét. Úgy látszik, igencsak tudatában vannak, hogy a helyi próbálkozások könnyen országossá növekedhetnek, újfajta gyakorlatát szilárdíthatják meg a társadalmi szerveződéseknek s a politikában való részvételnek, ez pedig alááshatja a magántulajdonhoz fűződő jogokat. Innen nézve, a tömeges és radikális agrárreform javaslat nem egyszerűen a föld újraelosztásának követelése avégett, hogy még több gazdálkodó kerüljön a tőkés rendszer kebelén belülrre, hanem szükségképpen azzal a következménnyel jár, hogy a termelés, a hatalom és a kulturális viszonyok egész agrárszerkezete kizökken a kerékvágásból. Ez azt jelenti, hogy a teljes gazdasági-társadalmi-politikai rendszert meg kellene hozzá változtatni. Az agrárburzsoázia vezetői már jóval azelőtt, hogy a MST befolyásos szervezetté vált volna, tudatában voltak annak, hogy mindennemű kollektív földfoglalás és kollektív termelés kihívást jelent az ő osztályérdekeik és a kapitalizmus ellen.

Miguel Reale Junior brazil tudós, az UDR támogatója (aki igazságügy-miniszter volt Cardoso kormányában) a következőképpen fogalmazta meg ezt az osztályálláspontot az *SRB (Sociedade Rural Brasileira* [Brazil Falusi Társadalom]) című folyóiratban: „A második világháború végétől máig nyilvánvalóan megszűnt minden káosz a brazil mezőgazdaságban, ellenben tökéletes koherencia uralkodik a birtokszerkezet és a földhasználat, az ország jelenlegi gazdasági-társadalmi rendszere és a kurrens neoliberalis ideológia között.” (*Sociedade Rural Brasileira*, 1985, 9).

Az MST

Az MST komplex gyakorlatát az szabja meg, hogy választ kell találni arra a központi kérdésre: hogyan képes egy parasztszervezet megmérkőzni a szabadpiaci kapitalizmus úgynevezett jótéteményeivel és ideológiájával, a neoliberalizmussal? Az MST-nek a neoliberalizmussal szemben tanúsított ellenállása elemzéséhez lényeges, hogy legyen fogalmunk a társadalmi osztály mibenlétéről. Az osztályharcos megközelítés teszi lehetővé számunkra az MST agrárreform-javaslatok korlátainak és lehetőségeinek megértését, szemben a klasszikus agrárreform-moddal s a brazil állam politikai irányzatával és törvényhozásával.

E két antagonisztikus agrárreform-moddal között zajló harc sajátos menete (a küzdelem az 1980-as években kezdődött, s még most is folyik) ad kulcsot annak megértéséhez, hogy miért az MST vált az el-

lenállás legfőbb forrásává a neoliberais tervezettel szemben. Röviden szólva, ez a szembenállás a privatizálás-kontrafoglalás kettősségével fejezhető ki.

Földfoglalás

Az MST idejekorán hatékony stratégiát alakított ki arra, hogyan gyakoroljon nyomást az államra tömeges és folyamatos földfoglalások révén. Az 1964. évi brazil földtörvény alapján (elvben) elkobozható a magántulajdon, ha nem művelik meg, vagy ha a tulajdonosa megsérti a munkajogi vagy környezetvédelmi szabályozást. Az MST olyan tulajdonok elfoglalására irányuló közvetlen akciója, amelyek ebbe a kategóriába esnek, ezt az alkotmányos rendelkezést használja biztosítékkul. Ez a stratégia azért is hatásos, mert a közvélemény elé tárja a föld koncentrációját, a jelenlegi társadalmi gondok legfőbb okozóját.

Egy földfoglalás végrehajtásának tényleges folyamata, az úgynevezett *feita* (ünnepség), ahogy a mozgalomban mondják, sajtóságos jelentéssel bír a földnélküliek számára. Az a korántsem könnyű elhatározás, hogy elbirtokoljanak egy magántulajdont, és megtelepedjenek, berendezkedjenek rajta, kellő érettséget, összetartást, fegyelmet és bizakodást követel. Ez a cselekvés a parasztokat, akik a múltban többé-kevésbé passzív statiszták voltak a szociálpolitikai porondon, az agrárreformért és a politikai részvételért küzdő erőteljes társadalmi szereplőkké változtatja át. „Szabad dolgozóknak” nevezik magukat, s visszanyerik képességüket arra, hogy anyagi és kulturális javakat teremtsenek, amit a hagyományos *latifundios* (nagybirtokok) és a modern agrárbiznisz összefonódása, ahol merőben csak munkáskezékként szerepelhetnek a tőke szolgálatában, egyaránt megtagadtak tőlük.

Az MST tulajdonfoglalásai fenyegetést jelentenek az uralkodó osztályok számára, amelyek erőszak alkalmazásával reagálnak, akként érvelve, hogy ezek az akciók törvénytelenek. Úgy vélik, hogy a földek birtokbavétele a hatóságok tekintélyének lerombolásához vezet a brazil társadalomban. Az állam képviselői a közrend fönntartására hivatkozva, gyakran úgy válaszolnak a foglalásokra, amelyeket sokan a demokratikus intézmények szabotálására irányuló erőfeszítéseként értékelnek, hogy perbe fogják az MST vezetőit.

Az MST, dacára az elnyomó erőszaknak, a médiában folytatott rágalomhadjáratoknak s a bekebelezésére tett kísérleteknek, tovább mozgósítja a tömegeket a termelésből kieső tulajdonok elfoglalására. A földfoglalások száma jókora növekedést mutat: 1990-ben 119, 1999-ben 505, kilenc év alatt összesen 2 210 alkalommal került rájuk sor. 2000 első hónapjaiban pedig harmincezer falusi dolgozó 250 *latifundio*, valamint huszonegy városban több szövetségi kormányzati épület elfoglalását hajtotta végre, hogy nyomást gyakoroljon a földreform érdekében.

Ezek a radikális akciók kihívást intéztek az uralkodó törvények szavatolta magántulajdonosi jog, ez ellen a tőkés rendben és a neoliberais szószaporításban oly fontos érték ellen. De kihívást jelentettek a kormányzati politizálás hazai játérendjében, s hasonlóképpen – tekintve a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap által követelt szerkezeti kiigazításokat illetően vállalt kormányzati kötelezettségeket – a nemzetközi porondon is.

Kollektív munkavégzés és életvitel

Az MST kialakította települések egy-egy sikeres földfoglalás eredményei, gazdasági egységként gondolták el valamennyit, nem pusztán törvényes tulajdonba vételként tekintenek rájuk. Az MST javasolta alternatív mezőgazdasági szövetkezés sikerében csakugyan a tervezés, a termelő gazdálkodás és az irányítás szerepe volt a döntő. Az MST meghatározása szerint a szövetkezés „az út ahhoz, hogy mindahány egyéni dolgozó erőfeszítései a legjobb eredményre vezessenek azáltal, hogy együtt intézik a dolgukat, akár gépek és szerszámok vásárlásáról, akár lábasjóság neveléséről, akár a föld fölöstásáról legyen szó” (Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra, 1993, 1996).

A telepesek szerveződése számára a tervezés demokratikus döntéshozatalt jelent a közösségi lét összes főbb vonatkozásában: termelés, piackeresés, lakhatás, oktatás, egészségvédelem, politika, kultúra és így tovább. Nem könnyen megoldható feladat ez, különösen, ha több száz személy vesz benne részt. Gyakorta gyűléseznek, s a tagok sokféleképpen kapcsolódnak bele a döntési folyamatba: javaslatokat tesznek, kérdéseket vetnek föl, vitatkoznak, határozatot hoznak, énekelnek.³ A gyűlés napirendje rendszeren jó előre ismeretes, és többféle eszközzel segítik elő az érintettek tevékeny részvételét. A legtöbb asszony és kamaszgyerek férjeiktől és szüleiktől függetlenül szólal föl, mint *companheiras–companheiros de luta* (harcostársak). Némelyik telepen házasság csak úgy fogadnak be, ha párja is csatlakozik a szervezethez. A résztvevők közös tervezési folyamatát befolyásolják a családok korábbi tapasztalatai, a földjeiken megszokott regionális és ökológiai különbségek, a termelés anyagi feltételeihez való hozzáférésük, hogy miképp állnak hitel, technológia és képzettség dolgában. Mindezek eredményeképpen nagy a változatosság a telepek helyzetének sokfélesége szerint (Medeiros, 1994).

A bevétel és kiadás éves mérlegét közgyűlésen ismertetik, a haszon elosztását – a gazdasági gépek karbantartására és javítására, talajjavító beruházásra, takarmányra, számítógépekre, házépítésre, tanítók fizetésére, gyermekgondozásra, mozgósításra stb. – a tagok többségének kell jóváhagynia. Egyre több telepes látja jónak, ha nem osztják szét a pénzbevételt, hanem kollektív takarékalapokban gyűjtik, s a meglévő termelési eszközökre, vagy új oktatási, egészségügyi beruházásokra és

a családokat segítő műszaki-háztartási eszközökre fordítják. E különféle *fundos* (pénzalapok) afféle kísérletek a társadalmisított tőkefölhalmozásra. Az MST-től kiinduló agrárreformban benne rejlik az a lehetőség is, hogy a javak egyenlőbb elosztásának eszközévé válják.

Két szövetkezeti szervezet van Brazíliában. Az OCB (Organização das Cooperativas do Brasil: Brazíliai Szövetkezetek Szerveződése) a nagy földbirtokosokat képviseli, s az UDR-hez és az SRB-hez kötődik. A CONCRAB-ot (Confederação Nacional das Cooperativas de Reforma Agraria do Brasil: Brazília Mezőgazdasági Reformszövetkezeteinek Országos Szövetsége) 1994-ben alakította meg a mezőgazdasági reformszövetkezetek hálózata, s az MST gazdasági ágának tekinthető, ennek társadalmi és politikai megmozdulásait támogatja.

Az MST telepesei hatékony és nagy létszámú magángazdálkodói szektort alkotnak, s a CONCRAB révén szerveznek mezőgazdasági termelőszövetkezeteket helyi, tagállami és országos szinten. Lényeges különbség van ennek és az OCB-nek a rendszerszerveződése között. Az MST szövetkezeti struktúrájában a társadalmi szükségletekre, a politikai eredményekre, valamint a telepésekhez visszaáramló gazdasági haszonra helyeződik a hangsúly. Hitelt, piacszerző támogatást és technikai segítséget ajánlanak a szövetkezeteknek a telepések mezőgazdasági termelése, nyereségességük és áruehelyezési képességük fokozása, életszínvonaluk emelése érdekében (Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra 1998). A CONCRAB rendszere elősegíti a termelők és a fogyasztók közti szilárd kapcsolat kialakulását, bizonyítja az agrárreform fontosságát a városi lakosság számára, és viszonylagos pénzügyi önállóságot teremt az MST számára, legalábbis az egyéb népi szervezetekhez képest, amelyek nem képesek ellenőrzést-irányítást gyakorolni saját termelésük fölött.

A kollektív munkavégzés és életvitel fogalma alkotja a velejét az MST arra irányuló stratégiájának, hogy tartós ellenállási tevékenységet fejtsenek ki a településeken. Ha nem volna ez az általuk kialakított rendszer, az emberek politikailag mozdíthatatlanná válnának, mihelyt megkapták a maguk földjét. A parasztokat, akik harcba szálltak azért, hogy helyük legyen élni és dolgozni, már elcsábították volna a szabadpiaci kapitalizmus föltételezett jótéteményei. Az MST politikai mozgósításban igyekszik tartani az embereket, akik már földhöz jutottak, hogy támogassák a még földnélküliek elkövetkező foglalásait, s tovább harcoljanak a még nagyobb társadalmi változásokért.

Nevelkedés és viselkedés: új férfi és új nő teremtése

Az MST kezdeményezte általános társadalmi változások Brazíliában az agrárreformmal nyertek kellő indítónyomatékot, ám még temérdek más kérdést is napirendre tűzött ez a kezdeményezés, amelyek az oktatással

és neveléssel, a társadalmi nemek problémáival s a politikával kapcsolatosak. A településeket olyan helyszínnek módjára gondolták el, ahol a közvetlen cselekvésre és a mezőgazdasági együttműködésre alapozva, a demokratikus viszonyok különböző formáit sajátítják el a gyakorlatban.

Az oktatás komoly elsőbbséget élvez az MST-ben, nem csupán mint az írástudatlanság fölszámolásának eszköze, hanem mint a gazdagok és a szegények közti technológiai szakadék szűkítője, s a politikai félretájékoztatás elleni harc fegyvere. Általában, ahogyan Paulo Freire kifejtette, „egy település, éppen azért, mert termelési egység (nincs semmilyen termelés az ember–világ viszonylaton kívül), szükségképpen pedagógiai egység is egyben” (Freire 1983, 58).

Ahhoz, hogy az oktatás megfelelhessen az MST agrárreform-fölfogásból adódó kihívásoknak, messze túllépett a formális iskolarendszeren. A telepések magukra vállalják az oktatási tevékenységből azt is, hogy megválasztják tanítóikat, szabályozzák az iskolák részvételi alapon működő igazgatását, fölülvizsgálják a hivatalos, nyilvános iskolák tanmenetében szereplő tárgyakat és módszereket, megszervezik a brigádokat (vagyis a mozgalom tevékeny tagjainak településről településre vonuló csapatait), amelyek az aktivisták politikai-ideológiai képzését végzik, valamint összehangolják a vállalkozások és műszaki színvonal emelését célzó gyakorlati tanfolyamokat. Az MST pedagógiai alapelvei a gyakorlat-elmélet-gyakorlat oda-vissza kapcsolódó viszonyát fogalmazzák meg, magukba sűrítik a földért és a termelésért folytatott küzdelem tanulságait, s visszahatva, segítik a szervezők, vezetők és tanítók elméleti fölkészítését; hasonlóképpen a fogalmilag egybekapcsolt „munka-és-tanulás” módszertana is, amely áthidalja a kétkezi és a szellemi munka közt fennálló kettősséget.

Az MST kétéves mezőgazdasági szakemberképző iskoláját nemrég akkreditálta az oktatási minisztérium, a mozgalom pedig 1995-ben az UNICEF díját kapta oktatási programja minőségéért. Ezt a tanulmányi programot hatszáz elemi iskola és húsz középiskola összesen mintegy harmincötezer diákja és ezernégyszáz tanára követi. Akárcsak az oktatáshoz való demokratikus hozzájárulás a gyerekek számára, éppannyira sürgető szükségletet elégít ki az MST tömeges felnőttképzése is, amely bő félmillió embert mozgósít. Az MST szakképző és politikai továbbképző iskolája, az ITERRA (Instituto de Capacitação Técnica e Pesquisa da Reforma Agrária: A Mezőgazdasági Reform Műszaki Képesítő és Kutatóintézete) rövid kurzusokat kínál tanyagazdaságok üzletvezetéséből, pénzügyi és emberierőforrás-osztályok vezetéséből, valamint hosszabb tanfolyamokat, amelyek párhuzamosan adnak politikai képzést és mezőgazdasági műszaki ismereteket.

Az MST aktivistái szerint a számos társadalmi kérdés mellett folyvást előbukkan a településeken, és konkrét problémákat okoz a férfiak és a nők közötti nyilvános és magánjellegű kapcsolatokban az uralkodó szokások kultúrája. A mozgalomhoz csatlakozók némelyike forradalmárként

cselekszik a házon kívül, viszont konzervatív értékrendhez tartja magát a családon belül. Az *acampamentos* meg a települések mindennapos élete azonban arra tanítja őket, hogy együtt tegyék a dolgukat, figyeljenek oda megrögzött egyéni szokásaikra, bensőleg változtassanak magukon.

Bár az MST hisz abban, hogy a gazdasági hatalom alapvető a politikai hatalomra jutáshoz, tisztában van azzal, hogy a dolgoknak e két oldalát keresztül-kasul átfonják a társadalom egyéb szálai. Ezért az MST arra jutott, hogy java erőfeszítéseinek nem kisebb célra kell irányulniuk: megteremteni az „új férfit és új nőt egy új társadalom számára”. Dialektikusan szólva, az új a régiből születik, teremtő átalakítással. Sok-sok munkába kerül, hogy a nőket képessé tegyék arra, hogy teljes értékű résztvevői legyenek a települések minden társadalmi megnyilvánulásának; egy ilyen alapvető fordulat a társadalmi viszonylatokban nemcsak a nőktől követel változást, hanem a férfiaktól is.

Egy népszerű dal, amelyet a gyűléseken énekelnek, arra tanít: „Pra mudar a sociedade do jeito que a gente quer, participando sem medo de ser mulher” („Szabjuk át a társadalmat, ahogy szeretné a nép, tarts velünk, és hogy nő vagy, attól sose félj”). De mit jelent nőnek lenni az MST szerint? Azt, hogy minden élettani különbség ellenére, a nő szerepe a családban, a termelésben és a társadalomban javarészt egyfajta „domesztikálás”, vagyis „házasítás” történeti folyamatának következménye. S miközben ez a kulturális szerep jócskán módosult az idők folyamán, a változtatások során nem voltak tekintettel a nők érdekeire. A kapitalista fejlődés új funkciókat kényszerít a nőkre, meghatározza, milyen munkákat végezhetnek, hogyan kell viselkedniük, milyen nevelésben részesülhetnek, mekkora legyen a családjuk, és így tovább. E kérdéseket meg kell vizsgálni, s valamennyit megvitatni ahhoz, hogy erősödjön a nők közéleti részvétele és szervezetsége.

Az MST-ben a nők tipikusan az első vonalban küzdenek a földfogalások során, s a szövetkezetekben végzett munkájukért a férfiakéval egyenlő bért kapnak. Gyermekegondozó központok és egyéb közösségi létesítmények, például a közös étkezőhely, lehetővé teszik az anyáknak és a fiatal nőknek, hogy az aktív munkások közé tartozzanak. Az ilyen közvetlen hasznú intézkedések adnak alapot ahhoz, hogy az aktivisták megkérdőjelezhessék a hagyományos nemi munkamegosztást.

1997-ben egy Curitibában (Paraná állam) a társadalmi nem kérdéseiről tartott országos szemináriumon mintegy száz földnélküli nő vett részt Brazília minden tájáról. Három napon át tartottak tapasztalatcserét, s tervezték azokat a tevékenységeket, amelyekkel fokozni lehetne a női aktivisták társadalmi, politikai és gazdasági kérdésekkel kapcsolatos munkájának hatékonyságát. Országos kollektívát szerveztek az MST kebelében, és összeállítottak egy *cartilhát* (füzetet) *Földnélküli nő* címmel, amelyben olyan ügyeket vettek sorra, mint a földreform, a hitel, az oktatás, az egészségügyi ellátás, a Népi Terv (gondolatok egy más, igazságosabb Braziliáról) és az osztályharc.

Az MST stratégiát dolgozott ki arra, hogyan lehetne a társadalmi nemek kérdéseinek fontossága elismerésén javítani a mozgalmon belül éppúgy, mint azon, ahogyan a hivatalok intézik a nők ügyeit. Személyes kapcsolatokban azonban nehezebb változást elérni. Nem egy *companheiro* tisztelettel bánik a nőekkel a szervezetben, a harcban, a politikai pártokban, a termelésben, de mintha meg sem fordulna a fejükben, hogy ugyanilyen tisztelettel bánjanak a nőekkel otthon is. Hozzájuk való tipikus viszonyulásuk még mindig az uralkodó patriarkális családmodellen alapszik.

Képzeltetni, milyen feszültségek adódnak a telepések családjaiban, különösképpen az aktivista házaspárok között. Ennek kapcsán érdemes fölvetni a kérdést: végtére is milyennek óhajtjuk látni az új nőt és az új férfit egy egalitáriusabb társadalomban? Erről Jorge Luis Borges argentin író szavai jutnak eszünkbe, nevezetesen a *Boldogság* című költeménye: „Áldott legyen a szerelem, amelyben nincs győztes és nincs legyőzött, de amelyben mindkét fél önként adja meg magát.”

A Népi Terv fölépítése

A társadalomtudósok hajlamosak (voltak) a népi mozgalmaknak főként csak az akcióira figyelmezn. Ám cselekvés és koncepció egyformán jelentős az MST arra irányuló erőfeszítéseiben, hogy egy alternatív tervet, jövőképet dolgozzanak ki Brazília számára. A mindennapi gyakorlati munkálkodás a földfoglalások és a településalapítások során, az MST iskoláiban más népek történelmi tapasztalatainak tanulmányozása, valamint a brigádok ténykedése mind-mind a Népi Tervbe illeszkedik bele, egy demokratikus részvételen alapuló tervezési térben jelenik meg. Ennek révén az MST-*amigos* – vagyis az MST barátai: professzorok, politikusok, műszakiak, diákok, papok és mások – közreműködése csoportok hálózatává szerveződik, ezek szabályos időközönként összejárnak az alulról, a bázis felől érkező sugalmazások és javaslatok földolgozására, s eszméikkel fizetik vissza a bázis hozzájárulását.

Az MST stratégiája, azzal a kimondatlan szándékkal, hogy a neoliberalizmussal annak saját politikai fegyvereit forgatva szálljon szembe, az volt, hogy egy *consulta popular* (vagyis „népi konzultációnak” nevezett nemhivatalos, alternatív népszavazást) rendez, arra ösztönözve a népeséget, hogy vegyen részt a minden brazil számára javasolt-előterjesztett gazdasági, szociális és kulturális politika (a Népi Terv) megfogalmazásában. Számos útja-módja van annak, ahogy az MST vitákat robbant ki a Népi Tervről. Például, egy menetelést szervezett a mozgalom avégből, hogy leleplezze a korábbi Cardoso-kormányzat privatizációs programját – ami a vagyon átjártsága a hatalmasoknak –, s helyette előmozdítsa egy igazán demokratikus, társadalmi igazságosságra, a jövedelmek elosztására és szolidaritásra épülő társadalom építését. 1998-ban augusztus 3-tól szeptember 7-ig, a brazil függetlenség napjáig, mintegy

6000 munkás, nyolcvannál több *colunába* (katonás menetoszlopba) szervezve vonult végig az országon, útközben beszélgetéseket folytatott a helyi lakossággal több száz kis- és nagyvárosban, megvitatta velük, a földdel, a foglalkoztatással, a lakáshelyzettel, az iskolázással, az egészségüggyel kapcsolatos gondokat. Megismételték ezt a folyamatot 2005-ben, a jelenlegi Lula-elnökség alatt is.

A Népi Terv fölépítése tömeges, közvetlen, radikális, folyamatos és tartós ellenállási akciókat igényel. Szükséges, hogy alulról, a bázisból irányítsák, tehát egy olyan alapra támaszkodó folyamat legyen, amelyik tiszteletben tartja a maga társadalmi örökségét, alternatívákat fogalmaz meg a többség számára, eszméket ültet el, ötleteket vet föl egyszerű és meggyőző módon, szerkezetváltást szolgáló tervekbe építi be ezeket, megérteti a néppel, harcba száll és erőket mozgósít ezek érdekében.

AZ MST olyan átfogó témákra vonatkozó alternatív nemzeti terv kidolgozására helyezte a hangsúlyt, mint amilyenek a foglalkoztatás, az oktatás, a lakhatás, az élelmezés és az egészségügy. A Népi Terv sokféle problémával foglalkozik, az agrárreform egyike a benne foglalt lényeges kérdéseknek. Az MST egyik vezetője, João Pedro Stédile szerint az agrárkérdés, jöllehet központi probléma, második helyre szorul a tágabb társadalom-átalakítás mögött, mivel maga az agrárreform egy új fejlődési modell elfogadásától függ (amiként az *O Globo* 1997. december 26-i számában olvasható interjúban mondotta). Elemzésében az MST általános agrárreform-javaslatát csakis a kapitalizmustól eltérő gazdasági és hatalmi szerkezetben lehet maradéktalanul végrehajtani. A közvetlen föladat azonban annak bizonyítása a brazil nép számára, hogy mai mindennapos gondjai-bajjai a neoliberais politikából következnek.

Egy új társadalom csírája?

Mi magyarázza az MST növekvő hitelességét a brazil nép szemében? Nyilatkozataiban arra hivatkozik a mozgalom, hogy fontos szervezetek támogatását élvezi, mint amilyenek az egyházak és az Amnesty International, valamint értelmiségiek, művészek együttműködésére számíthat. Közgazdászok az MST termelési aspektusát hangsúlyozzák, politológusok a hatalomhoz való viszonyulását, geográfusok az MST-települések területi elhelyezkedését, antropológusok a kulturális örökséggel való kapcsolatát, történészek a mozgalom gyökereit, pedagógusok a tanulási folyamatát, szociológusok a szervezeti jellegzetességeit. Ezek mindegyike rátapint a földnélküliek mozgalmának egy-egy oldalára, de egyikük sem reprezentálja az egészet.

Némelyek inkább jelképes vagy emocionális forrásokból eredeztetik az MST vonzerejét, misztikus jellegű harcckészsége és szimbólumai kombinációjaként – vörös zászló, mozgalmi himnusz, Ché Guevara embematikus alakja. Mások úgy érvelnek, hogy minden a brigádokon múlik,

amelyeknek ihletői a fegyelmezett forradalmi néphadseregek, valamint a marxista elméletben elmélyedő tanulócsoportok.

A *festa* (földfoglalás) mély benyomást keltő stratégiáján túl, négy lényeges dolog látszik kitűnni az MST gyakorlatából: a kollektív életmód, amely a tevékenységek tág színpéjére terjed ki, az alapvető élelmiszerek termelésétől a művészeti ténykedésig, a „munka-és-tanulás” oktatási módszere, a véleménykülönbségek kifejezett tiszteletben tartása a jövőképek egységbe foglalásával, valamint a rendíthetetlen szembenállás a neoliberális nyomulással. Az MST képesnek látszik rá, hogy radikális cselekvéssé és távlatokká alakítsa át a jobb életre vágyó brazil milliók kollektív álmát. Meglátjuk, mi lesz belőle.

Jegyzetek

- ¹ A brazíliai földreform jelentőségét és kivitelezhetőségét taglaló korabeli irodalomban különösen fontosak azok a munkák, amelyek bizonyos értelmiségiek és a munkásvezérek között folyó viták hevét tükrözik (Carvalho és da Conceição D'incao 1982; CONTAG 1982; Figueredo 1984). Az úgynevezett Nova Republica (Új Köztársaság) idején főlerősödött ez a vita, s a CNRA (Campanha Nacional da Reforma Agrária: Országos Kampány a Mezőgazdasági Reformért) avégre szerveződött, hogy összehangolja a javaslatokat és a népi megmozdulásokat (CNRA 1987).
- ² Az UDR, a brazíliai falusi vállalkozók szervezete 1986-ban alakult (Bruno 1987). Erőszakos módszerei miatt (fegyvereseket bérelt föl, magánhadsereget tartott a vidéki földbirtokok védelmére) az 1990-es években elveszítette politikai támogatottságát. Vezére, Ronaldo Caiado csekély meggyőző erőt mutatott az 1990-es elnökválasztás egyik jelöltjeként.
- ³ A gyűlések az MST himnuszával kezdődnek és végződnek, emellett népszerű dalokat is énekelnek a földért folyó küzdelemről, a proletariátussal kötött szövetségről és a nép részvételéről. Határozathozatal előtt a tagság olykor dramatizált jeleneteket vagy „életképeket” mutat be, s szokás szerint [leadott és összeszámolt] magvakkal szavaznak egy-egy rendelkezés jóváhagyásáról vagy valamely képviselőjük megválasztásáról, nem pedig kézfölnyújtással.

Hivatkozott irodalom

- Bruno, Regina 1987: UDR: para além da violência. *Tempo e Presença/CEDI*, 221 (Június).
- Figueredo, Vilma (szerk.) 1984: *A questão da reforma agrária nos anos oitenta*. Rio de Janeiro, Tempo Brasileiro.
- Freire, Paulo 1983: *Extensão ou comunicação*. Rio de Janeiro, Paz e Terra.
- Martins, Mônica Dias 1994: *Os desafios da cooperação nos assentamentos da reforma agrária*. São Paulo, Peres.
- Medeiros, Leonilde Servolo de 1994: *Assentamentos rurais: uma visão multidisciplinar*. São Paulo, Universidade Estadual Paulista.
- Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra* 1993: *A cooperação agrícola nos assentamentos*. (Caderno de Formação no. 20.) São Paulo.

Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra 1996: Cooperativas de produção: Questões práticas. (*Caderno de Formação no. 21.*) São Paulo.

Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra 1998: CONCRAB: Quatro anos organizando a cooperação. São Paulo.

Reale Junior, Miguel 1985: A rural. *Sociedade Rural Brasileira*, 65 (594).

(Fordította: Csala Károly)

(Forrás: Learning to participate: The Experience in Brazil. In: *Promised Land. Competing Visions of Agrarian Reform*. Eds. Peter Rosset – Raj Patel – Michael Courville. Oakland – California, Food First Books – First Trade Paper Edition edition, 2006, 265–276.)

A holokauszt dokumentálva... Zsidók vesztőhelyre kísérése 1942. február 18-án Csernyigov havas térségében, magyar megszállási területen. A képen látható személyekkel „szokás szerint” a kivégzés előtt levetetik a ruháikat – itt ukrán milicisták felügyelete mellett. A zsidókat a vesztőhelyre szállító teherautó az áldozatok után maradó ruhadarabok elszállítására is szolgált